

იამზე ვაშაკიძე

კავკასიის უნივერსიტეტი, თბილისი

iamzevashakidze@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ტერმინოლოგია, ქართული ტერმინოლოგია XIX საუკუნეში, XIX საუკუნის ქართული პრესა.

XIX საუკუნის II ნახევრის ქართული პრესა ტერმინთშემოქმედების შესახებ

XIX საუკუნის II ნახევარში საქართველოში აქტიურდება გარუსების პოლიტიკის წინააღმდეგ მიმართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. ამ ფონზე მოწინავე საზოგადოების ყურადღების ცენტრში ექცევა სამწიგნობრო ენა, კერძოდ, ისეთი საეტაპო მნიშვნელობის საკითხები, როგორებიცაა: სალიტერატურო ენის ერთიანობა, საორიენტაციო სტილის განსაზღვრა, უცხო სიტყვებისადმი დამოკიდებულება, სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება და სხვ. ამ თემებზე მსჯელობა შესაძლებელი იყო მხოლოდ იმ პერიოდულ გამოცემებში, რომელთაც ანტიქართული პოლიტიკისა და მკაცრი ცენზურის პირობებში იტვირთეს სამწიგნობრო ენის უფლებების აღდგენისათვის ბრძოლის, მისი გადარჩენისა და განვითარების საპასუხისმგებლო ფუნქციის შესრულება (ილია 1987: 204-207; ვაშაკიძე 2009: 37-38).

აღნიშნული მოვლენების ცენტრში დგას მოწინავე ქართველი საზოგადოება ი. ჭავჭავაძის მეთაურობით. ი. ჭავჭავაძის ტერმინოლოგიური მუშაობა მონოგრაფიულად გვაქვს შესწავლილი (ვაშაკიძე 2009); ამჯერად ჩვენს მიზანია მისი პერიოდის ტერმინთშემოქმედების ისტორიის ზოგადი სურათის ასახვა, შესაბამისად, აქ მხოლოდ მოკლედ ვიტყვი: ი. ჭავჭავაძემ თავის პუბლიცისტურ წერილებში წინ წამოსწია ეროვნული მეცნიერული ენისა და ლიტერატურის სისტემატიზაციის საკითხი; მან მოწინავე რუს და ევროპელ მეცნიერთა ნაშრომებზე დაყრდნობით, შეისწავლა სხვადასხვა დარგი, იმუშავა სპეციალურ ლექსიკაზე და განავითარა ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოების სახელმძღვანელო პრინციპები, რომლებსაც დაეყრდნო იმდროინდელი და მომდევნო პერიოდის ტერმინთშემოქმედება.

XIX საუკუნის II ნახევრის პრესაში არაერთგზის იწერება ანტიეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკის მესვეურთაგან ქართული სამეცნიერო ენის დევნის შესახებ (ვაშაკიძე 2009: 29-40). ცნობილია, როგორი მძაფრი რეაქცია მოჰყვა ქართველი საზოგადოების მხრიდან 1880 წლის აგვისტო-სექტემბერში ქუთაისის გუბერნიის სახალხო მასწავლებელთა ყრილობაზე სიტყვით გამოსული გორის საოსტატო სემინარიის რექტორის – სემიონოვის – განცხადებას, თითქოს შეუძლებელი იყო ქართულ ენაზე საგნების სწავლება ტერმინოლოგიის არქონის გამო. ყრილობაზევე სემიონოვის წინააღმდეგ სიტყვით გამოვიდნენ ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლები: მ. ღამბაშიძე, კ. ლორთქიფანიძე და ბ. ფხაკაძე („დროება“ 1880, N 208: 2-3); ასევე „დროების“ 1880 წლის N 209-ში დაიბეჭდა საპასუხო წერილი „ბ. სემიონოვის პედაგოგიური აზრები“ (გვ. 1-2), ხოლო N 212-ში – რაფიელ ერისთავის წერილი „რაოდენათ მართალია, რომ ქართულ ენას სიღარიბე შესწამეს?“ წერილი ერთგვარი გამამხნევებელი შემახილიცაა ქართული სამეცნიერო ენის ქომაგთათვის: ავტორი „გაღექსილ თუ პროზად დაწერილ“, „სამღვთო თუ საერო წიგნებზე“ დაყრდნობით საუბრობს XII საუკუნისა და „აღორძინების“ პერიოდის მიღწევებზე სამეცნიერო ენაში; სხვადასხვა დარგის სპეციალური ლექსიკის მიმოხილვის საფუძველზე იგი ასკვნის, რომ ქართულ ენას საკმაოდ მკვიდრი საფუძველი ჰქონდა მეცნიერული ლიტერატურის შემუშავებისათვის და „სასესხებლად არ გახდომია“ ბევრი ტერმინი, რომლებიც თუნდაც რუსულში მხოლოდ ლათინური ან სხვა ენიდან ნასესხობის სახით იყო.

გამარუსებელი პოლიტიკის წარმომადგენელთა მხილების კვალდაკვალ, პრესაში საუბარია ქართული განათლების მძიმე, არასახარბიელო მდგომარეობაზე, რომ ქართულ მეცნიერებასა და კულტურას აღნიშნულ პერიოდში არ ჰქონია „არც საზოგადო პოლიტიკური მნიშვნელობა, არც ნივთიერი ძალ-ღონე და შეძლება, არა სჭერია მეთაურობისა და თაოსნობის ადგილი, ...არ ჰქონია მინიჭებული არავითარი პატივი, არავითარი სავალდებულო საზრუნებელი, არც არავითარი უფლება“ („კვალი“ 1893, N17: 13)¹; შესაბამისად, პრობლემურ სა-

¹ იხ., ასევე: „ცისკარი“ 1865, N 6: 41, „ივერია“ 1884, N 5: 126; 1886, N 6: 3-4; N 29: 3... 1902, N 115: 1; N 125:3; „კვალი“ 1893, N 22: 13; N 25, 14; „დროება“ 1878, N 263; 1881, N 33; „მეურნე“ 1895, N 7-10: 3; „განათლება“ 1914, N 4: 312,

კითხად არის წამოჭრილი სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება, როგორც ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა ქართული ენის უფლებების აღდგენისათვის ბრძოლაში.

აღნიშნული პერიოდის ქართული პრესის მუშაკები დგანან სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვის სადარაჯოზე; ამას მოწმობს მათ პუბლიკაციებში მოცემული გამაფრთხილებელი, ზოგჯერ რადიკალური განცხადებები ბარბარიზმების, ასევე, ენის დემოკრატიზაციის შედეგად, სალიტერატურო ენაში შემოჭრილი დიალექტიზმების, ზოგადად, ტერმინოლოგიური პრობლემების შესახებ. იმ აქტუალურ საკითხთა შორის, რომლებიც ჯერ კიდევ 50-60-იანი წლების ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე განიხილებოდა, გამოვყოფთ უცხო სიტყვებისადმი დამოკიდებულებას. მაშინდელი საზოგადოების პოზიცია აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით არაერთგვაროვანია. ნაწილი მხარს უჭერს უცხო სიტყვების სესხებას; მაგ., მათ *ზომიერ შემოტანას* ეთანხმებიან დიმიტრი ბაქრაძე, ივანე კერესელიძე, ფადეი ბობილევი და სხვები. დ. ბაქრაძის თანახმად, „ყოველი საუკუნე და ყოველი ისტორიული მოპოება, იდეათა და წესდებულებათა შეცვლა“ მოითხოვდა ახალ ცნებათა გამომხატველ გამოთქმებს; ამდენად, საჭიროების შემთხვევაში, დასაშვებია იყო „უცხო თესლთ ლექსების“ შემოტანა ქართულში („ცისკარი“ 1860, N8: 331-332). მოგვიანებით იგივე აზრი გამოთქვა დ. ყიფიანმა (ყიფიანი 1882:62-63).

გაზეთ „Кавказ“-ის რედაქტორი ფადეი ბობილევი წერილში „კვლავ ქართული ლიტერატურის შესახებ“, რომელიც ამავე გაზეთის 1857 წლის N 92-ში დაიბეჭდა, ყურადღებას ამახვილებს *შეჩვევის მომენტზე* ახალი სიტყვის დამკვიდრებასთან დაკავშირებით (ხუციშვილი 1955: 108-109); ასეთ შემთხვევაში ნიკოლოზ ბერძენიშვილი საჭიროდ მიიჩნევს, „პირველ ხანებისთვის“ ახალ სიტყვას *მოკლე განმარტება* დაერთოს შენიშვნების სახით (ხუციშვილი 1955: 81).

ზომიერი სესხება, ახალი სიტყვის შეჩვევის მომენტი და ამ მომენტისათვის მოკლე განმარტების გამოყენება (შენიშვნების სახით) ახალი ტერმინის ენაში დამკვიდრების პროცესის ის აუცილებელი მახასიათებლებია, რომლებიც თავის დროზე გამოიკვეთა ძველ ქართველ მწიგნობართა ტერმინთშემოქმედებაში.

ალ. ორბელიანის წერილი ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორ ივ. კერესელიძისადმი უცხო ტერმინის *თარგმნას* ეხება. წერილში იგრძნობა ავტორის ერთგვარი გაღიზიანება სიტყვა „კრიტიკის“ დაუზუსტებ-

ლი ქართული შესატყვისების სხვადასხვაგვარად თარგმნის გამო: „კრიტიკას“ თარგმნიან: ზოგნი გარკვევას, ზოგნი დაფასებას, ზოგნი გაკიცხვას, ზოგნი განსჯას და ზოგნი გარჩევას. ოჰო! თუ ამთენი სახელი ჰქვანიან ქართულად კრიტიკას, ...კარგი დიდი და განიერი მაფრამა ყოფილა, რომ ამთენი ჩვენი სახელი შიგ ეტევა!“ („ცისკარი“ 1857, №6: 63). წერილის ავტორის მიხედვით, ქართულ ენაში იყო უცხო ტერმინის მნიშვნელობის *ახსნა* და არა – *ზუსტი შესატყვისი*. ასეთ შემთხვევაში მართებულია ი. ჭავჭავაძის პასუხი, კერძოდ: ტერმინის ახსნა შესაძლებელი იყო სხვადასხვაგვარი ნიშნით (კრიტიკის შემთხვევაში ეს ნიშნებია: „განხილვაც, განჩხრევაც, გარკვევაც, გარჩევაც და დაფასებაც“), მაგრამ *ზუსტი შესატყვისი* – „ქართულს ენაზედ“ „თანასწორ მნიშვნელობის სიტყვის“ არქონის გამო არ იყო „დასაძრახისი“ განათლებული ხალხების გამოცდილების გაზიარება – უცხო ტერმინის სესხება (ჭავჭავაძე 1986: 31). ილია მართებულად თვლის, რომ ენაში ახალი სიტყვების შემოტანა არის ისტორიული აუცილებლობის შედეგი: „თუ ხალხი ცხოვრობს, განვითარებაში არის ე.ი. აზრიანობა, გამსჯელობა ემატება, სიტყვაც მოემატება, ენაც გაუმდიდრდება“ (ჭავჭავაძე 1953: 472); „ენის გამდიდრება სხვისა სიტყვებით ერს არ დაამდაბლებს, თუ არ აამაღლებს“ (ჭავჭავაძე 1956: 70).

რადიკალურად საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგას ირაკლი ლორთქიფანიძე, რომელიც ახალი სიტყვების შემოტანას „წაბადვის“ ან „ძველი სიტყვების დავიწყების“ შედეგად მიიჩნევს; იგი მოუწოდებს საზოგადოებას, უცხო სიტყვების სესხების ნაცვლად დავიწყებული ძველი სიტყვები აღადგინოს: „ნაცვლად სალიტერატუროსა ვჰსთქვათ მეტყველებისა. ხოლო ნაცვლად ჟურნალისა ოქმი, ...ნაცვლად რედაქტორისა... მესტანზე ანუ აღმბეჭდველი, ნაცვლად პოეზიისა მოშაირობა და მოლექსეობა, ნაცვლად პროზისა წართქმა ანუ წარმოთქმით წერა, კრავატი შავსცვალოთ ცხედრად ანუ სარეცელად, კრესლო სავარძელად და ესრეთ შემდგომნი“ („ცისკარი“ 1857, ივლისი: 45).

როგორც ირაკლი ლორთქიფანიძის, ასევე ისე 60-იან წლებში თაობათა შორის გამართული პოლემიკის მონაწილე ბარბარე ჯორჯაძის, რევაზ ერისთავისა და სარდიონ ალექსიევ-მესხიევის წერილებში („ცისკარი“ 1861, წლის N 5-6) იკვეთება შემდეგი: საზოგადოების ერთი ნაწილს არ აქვს გაცნობიერებული სალიტერატურო ქართულში შემოჭრილი უცხო სიტყვების არაერთგვაროვნება, კერძოდ: ნაწილი (პოეზია, პროზა..) საერთაშორისო სიტყვებს წარმოადგენს, ნაწილი კი

(კრავატი, კრესლო) – რუსულ ლექსიკას. პრობლემას მეთოდოლოგიურად უდგება ი. ჭავჭავაძე, რომელიც მკაფიოდ მიჯნავს ერთმანეთისგან „საჭირო“ და „არასაჭირო“ სიტყვებს, თანამედროვე ტერმინოლოგიით – ნასესხობებსა და ბარბარიზმებს:

„მე ოსტროვები, ლინიები და სხვა გარმიანული სიტყვები... ამისთვის დავძრახე, რომ მაგის თანასწორ მნიშვნელობის სიტყვები არიან ჩვენს ენაში და ისინი, რომელნიც ჩემს აპრილის სტატიაში მე მიხმარია (ესთეტიკური, სენტიმენტალური, დრამატიზმი და სხვ. – ი.ვ.) ვერ იპოვიან თავიანთ მნიშვნელობის სიტყვებს... თუნდ რომ მე არ ვიხმარო ეგ სიტყვები, მაინც კიდევ უთუოდ შემოგვეპარებიან, როგორც შემოგვეპარნენ: პოემა, პოეზია ფილოსოფია, კრიტიკა, სტატია, ლოლიკა და სხვანი მრავალნი. ეგ არა ხალხს არ დაეძრახება, ის ჰსცრუობს, რომელიცა ძრახავს მაგვარ სიტყვების შემოტანას ენაში“ (ჭავჭავაძე 1991: 57).

ტერმინოლოგიის დარგში მოღვაწეთ გაცნობიერებული აქვთ, რომ ენის სიწმინდის დასაცავად სესხება უნდა მოხდეს ენაში არსებული ტრადიციული ლექსიკური მონაცემების გათვალისწინებით. ამ კუთხით, ირ. ლორთქიფანიძის მოწოდება არ კარგავს აქტუალობას მომდევნო წლებშიც; მაგ., რაფიელ ერისთავი თავის გამოცემულ ს. ს. ორბელიანის „ქართული ლექსიკონის“ წინასიტყვაობაში აღნიშნავდა, რომ სჯობდა სწორედ ის დამძელებული და გაბუნდოვანებული სიტყვები განეახლებინათ და შემოეტანათ „ლიტერატურაში სახმარებლად“, ვიდრე სხვა ენას დასესხებოდნენ (ერისთავი 1884: 2). ანალოგიურად მსჯელობს პეტრე მირიანაშვილი წერილში „საერო ენა და სათემო კილო“: „თუ ენის სიწმინდით არის გამოწვეული ნამდვილი სიტყვის ხმარება... როცა თვითონ საგანიც უცხოა, პირდაპირ მოვალე ვართ, ვიხმაროთ შინაური ქართული უცნობი (ე. ი. ძველი, ხმარებიდან გამოსული – ი. ვ.) სიტყვა უცხო უცნობი სიტყვის მაგიერ, რადგან ორსავე შემთხვევაში სიტყვა უცნობი გამოდის. მაგ.: *ერესი, მწვალელობა*“ (მირიანაშვილი 1888: 3).

ზემოაღნიშნული პოზიციის უშუალო გაგრძელებაა ის, რომ გაუცხოებული ძველი სამეცნიერო სიტყვები ისევე განემარტება საზოგადოებას, როგორც ახალი ნასესხობები – მიდგომა ანალოგიურია.

რამდენიმე მაგალითი მოგვყავს ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტური წერილებიდან:

„იქ მიწა *სახასოა*, ესე იგი საერთოა“ (ჭავჭავაძე 1956: 49); შდრ.:

„ბანკს თავისი *ფინანსები* აქვს, ესე იგი ფულად გამოხატული ქონება“ (ჭავჭავაძე 1956: 267).

„*საკომლო* ნიშნავდა ცალკე კომლის მიერ დაჭერილს და მის სა-
მყოფს მამულსა და მამულის უდიდეს ზომასაც“ (ჭავჭავაძე 1956: 187);
შდრ.: „სავაჭრო *ბალანსი* იმასა ჰქვია, როცა შეწონილია შემოტანი-
ლის და გატანილის საქონლის ფასი“ (ჭავჭავაძე 1956-ა: 195).

„Исполнительный. *ხელისუფლება* სწორედ ამ მიზნით არის ხმა-
რებული ჩვენს დასტურლამაში. აქედამ არის წარმომდგარი სიტყვა
მოხელე. ...დასტურლამაში მეფის და მდივანბეგის განჩინების აღმას-
რულებელნი კაცნი საერთოდ *ხელისუფლად* წოდებულ არიან (ჭავჭა-
ვაძე 1956: 41); შდრ.: „*ფრიტრედერობა* წარმომდგარია ინგლისური სი-
ტყვისაგან Free trade და სიტყვა-სიტყვით რომ ითარგმნოს, ნიშნავს
აღებ-მიცემობის თავისუფლებას“ (ჭავჭავაძე, 1956-ა: 327) და სხვ.

ახალი სიტყვების სესხების პარალელურად ძველი სიტყვების
შენარჩუნების საჭიროებაზე მითითებულია „ივერიის“ 1897 წლის N
124-შიც: „ყოველი ახალი გამოკვლევა – სულ ერთია, ბუნების მოვლე-
ნათა შეეხება იგი თუ სხვა რასმე, – საჭიროებს ახალს სახელს, ახალს
სიტყვას, მაგრამ ამავე დროს სამარისაკენ როდი ისტუმრებს ძველს სი-
ტყვებს, თუნდაც ახლად გამოგონილი ტერმინი უფრო საგნის შესაფე-
რად იყოს მონათლულ-სახელწოდებული“ (გვ. 3).

ახალი ცნებების დამკვიდრება პირდაპირ უკავშირდება ენის
ლექსიკური და სიტყვაწარმოებითი საშუალებების მაქსიმალურად
ამოქმედებასთან. ამის მაგალითებია ენაში უკვე არსებული ლექსიკუ-
რი ერთეულებისთვის ახალი ტერმინოლოგიური მნიშვნელობის მი-
ნიჭება, სიტყვაწარმოება თუ კომპოზიცია და სხვ.; შდრ.:

ანალიზი	–	<i>ჰაშნიკი</i> (ჭავჭავაძე 1956-ა: 120);
ბუკეტი	–	<i>სუნი</i> (ჭავჭავაძე 1956-ა: 192);
სისტემა/მეთოდი	–	<i>ლონე</i> (ჭავჭავაძე 1956-ა: 192);
ეპიდემიისი	–	<i>ფერფლი</i> („კვალი“ 1893, N30: 15);
მანუფაქტურა	–	<i>ხელსაქნარობა</i> („სასოფლო გაზეთი“ 1870, N 13: 4);
გაზი	–	<i>ჰაერი</i> / <i>ჰაერგვარი</i> („სასოფლო გაზეთი“ 1870, N 9: 4)
/ <i>ჰაეროვანი</i> („გუთნისდედა“ 1862, N20: 127-128);
ოქსიგენი	–	<i>მჟავის მშობი</i> („გუთნისდედა“ 1864, N7: 50);
<i>ჟანგმბადი</i> („მეურნე“ 1895, N10: 4; N28: 4);
<i>მჟავბადი</i> („განათლება“ 1914, N6: 78, 419);
<i>ჟანგმბადე</i> / <i>ჟანგმანი</i> (იქვე: 468)...

პარალელურად მითითებული უცხო სიტყვებისა და ქართული შესატყვისების სემანტიკა, ზოგი შემთხვევის გარდა, სრულად არ ფარავს ერთმანეთს, მაგრამ აქ მნიშვნელოვანია უცხოენოვან მასალასთან ქართული მასალის გათანაწოების, ქართული სიტყვაწარმოებითი საშუალებების გააქტიურებისა და შესაფერისი ყალიბის ძიების ტენდენცია, რაც დამახასიათებელია, ზოგადად, XIX საუკუნის II ნახევრის ტერმინთშემოქმედებისათვის.

ანალოგიური მაგალითია უცხო ძირებისა და ქართული აფიქსების კომბინაციით ტერმინთა წარმოების თაობაზე გამართული პოლემიკა. მაგ., პეტრე მირიანაშვილი გაზეთ „ივერიის“ რედაქციისადმი პარიზიდან გამოგზავნილ კორესპონდენციაში უცხო სიტყვებს უნარჩუნებს „ძირულ ენის“ ფორმას, მაგ.: „გენიალ“, „სოციალ“, „ადმინისტრაცი“... („ივერია“ 1886, N12: 1); „ივერიის“ რედაქცია კი მსგავსი სიტყვებისათვის უპირატესობას ანიჭებს *-ებურ* ფორმანტით წარმოებას: „ჩვენის ფიქრით, შესაფერია ვიხმართ: გენიალ ანუ გენიოსურის მაგიერ *გენიოსებური*, სოციალ ან სოციალურის მაგიერ *სოციალებური*, ადმინისტრაცი, ანუ ადმინისტრაციულის მაგიერ *ადმინისტრატებური*... და მებრვე სხვანი“ („ივერია“ 1886, N12:1). „ივერიის“ რედაქციის არჩევანი სილოვან ხუნდაძემ გააკრიტიკა წერილში „გაზეთი „ივერია“ და მისი ენა“ (ხუნდაძე 1886:133).

ცალკე მსჯელობის საგანია უცხო ტერმინთა *-ურ*(*-ულ*)-*სუფიქსიანი* წარმოების უმართებულო ფორმების გაჩენა, მაგ.: *დიდაქტიური* (შდრ.: დიდაქტიკური), *პროვინციალური* (შდრ.: პროვინციული), *ასევე ფონეტური* (შდრ.: ფონეტიკური), *მექანური* (შდრ.: მექანიკური), *ფიგურალი* (შდრ.: ფიგურალური) და სხვ. (ვაშაკიძე 2009: 176-178; 2016: 87).

უმაღლესი განათლების კერების არარსებობის პირობებში ქართული პრესა წარმოადგენს სასწავლო-საგანმანათლებლო ცენტრს მეცნიერებით, ხელოვნებით, მრეწველობით, სოფლის მეურნეობითა და სხვადასხვა სფეროთი დაინტერესებული მკითხველისათვის. პრესის ფურცლებზე („გუთნისდედა“, „სასოფლო გაზეთი“, „ივერია“, კვალი“, დროება“, „მომამბე“...) ხშირად იბეჭდება თარგმნილი თუ ორიგინალური სამეცნიერო წერილები, ჩნდება პირველი ინფორმაცია აქამდე უცნობი ტერმინების შესახებ. არის აზრთა გაზიარებაც და ცხარე კამათიც სამეცნიერო ენის ამოცანებზე, პერსპექტივებზე. განათლებისა და ტერმინოლოგიის სფეროში არსებული პრობლემებიც პირველად აქ იჩენს თავს, კერძოდ: აშკარაა, რომ საზოგადოება ჯერ არ არის მზად

სამეცნიერო ნაშრომთა ენის გასაგებად. მაგალითად, გერმანელი ქიმიკოსის – ლიბიხის, თხზულების მიხედვით შემუშავებული ქართული სამეცნიერო სტატიის ავტორი შენიშნავს: „[ნაშრომის] პირ და პირ გადათარგმნა ქართულს ენაზე შეუძლებელია, რადგანაც უ. ლიბიხი ელაპარაკება თავის წიგნში იმისთანა მკითხველებსა, რომლებსაც უსწავლიათ ხიმია. ჩვენ მოგვიხდება ბევრი ადგილების შეცვლა, ზოგან შემოკლება, ზოგან ახსნა და განმარტება...“ („გუთნისდედა“ 1863, N 4: 27-28)¹.

იგივე პრობლემა იჩენს თავს ორიგინალური ქართული სამეცნიერო თხზულების გაცნობისას. მაგ., 90-იანი წლების პერიოდულ გამოცემებში („მოამბე“, „მეურნე“...) იბეჭდება ქართული ქიმიური ენის ფუძემდებლის – პროფ. ვასილ პეტრიაშვილის ნაშრომები მევენახეობა-მელვინეობისა თუ მრეწველობის აქტუალურ საკითხებზე: „ღვინის დაყენება“ („მოამბე“ 1894, N1-12, II განყოფილება)², „სითბო და მისი სარგებლიანად მოხმარება მრეწველობასა და ოჯახში“ („მეურნე“ 1895, N7-10), „ლუი პასტერის ღვაწლი შესახებ ღვინის დაყენებისა“ („მეურნე“ 1895, N26-30), „რძე და მისი სხვადასხვაგვარად გამოყენება“ („მოამბე“ 1895, N1-3, II განყოფილება) და სხვ. ავტორი ერთ-ერთი ნაშრომის დასაწყისში მორიდებით შეახსენებს მკითხველებს: „წინადავე ბოდიშს ვიხდი... თუ ჩემმა წერილებმა... ზოგიერთი არ დააკმაყოფილა ქართული ენისა და ტერმინოლოგიის მხრივ. მე შეძლების დაგვარად ვცდილობდი, რომ ჩემი ნათქვამი ადვილად გასაგები ყოფილიყო“ (პეტრიაშვილი 1895:3)³. სამწუხაროდ, პრობლემა ვერც XX საუკუნის 10-იანი წლებისათვის გადაიჭრა („განათლება“ 1914, N 6: 414, სქოლიო).

სამეცნიერო წერილების ავტორები თუ მთარგმნელები დიდ წინააღმდეგობებს აწყდებიან *ტერმინოლოგიური ლექსიკონების არარ-*

¹ აქ გვახსენდება ე.წ. „კლება-შემატების“ მეთოდი, რომელსაც თავის დროზე ექვთიმე ათონელი (X-XI სს.) იყენებდა მკითხველისთვის საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური ნაშრომების უკეთ გასაცნობად (ვაშაკიძე 2009: 12-13).

² ნაშრომი ცალკეც გამოიცა 1895 წელს.

³ პროფ. რ. ნიკოლაძის მოგონებებში დაცულია ცნობა პროფ. ვ. პეტრიაშვილის ტერმინოლოგიური ღვაწლის შესახებ, კერძოდ: ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი წერეთელი „მოამბეში“ ვ. პეტრიაშვილის ნაშრომების ბეჭდვისას „ხან ილიასთან, ხან აკაკისთან ერთად არჩევდნენ „ოდესის ბრძენის“ (ვ. პეტრიაშვილის – ი.ვ.) მიერ მათთვის მიცემულ დარიგებას სახელების სისტემატიურ შერჩევაზე, სიტყვების შემთხვევითი შეთხზვის ნაცვლად“ (ნიკოლაძე 1950: 72).

სებობის გამო. მაგ., რაფიელ ერისთავის მიერ 1873 წელს ლათინურ-რუსულ-ქართული ლექსიკონის გამოცემასთან დაკავშირებით ჟურნალი „გუთნისდედა“ წერდა: „არამცთუ ბოტანიკური წოდებანი, და ყველა სამეცნიერო წოდებანი ჩვენ თარგმანებში გვაჩერებენ, რათგან ვერსად ვერ ვპოულობთ წოდებათ იმ ნივთთა და საგანთა, რომლისაც გადმოღება გვსურებია ჩვენ ქართული ენისათვის. ამგვარი ულექსიკონობა აძლევს დიდს დაბრკოლებას ქართულ ენაზედ რამე ბუნებით სამეცნიერო თხზულებათა და წიგნთა შეთხზვისა თუ გადმოღებისას“ („გუთნისდედა“ 1873, N 17: 7).

სამეცნიერო ენის ბაზის შესაქმნელად ფართო ხასიათი ეძლევა ლექსიკოლოგიურ და ლექსიკოგრაფიულ ძიებებს (მაგალითისთვის ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკაც საკმარისი იქნებოდა (ვაშაკიძე 2009: 98-91). მუშავდებოდა გარკვეული სამოქმედო გეგმა; მაგ.: „დროების“ 1884 წლის N144-ში დაიბეჭდა რ. ერისთავის წერილი „აზრი სრულის რუსულ-ქართული ლექსიკონის შედგენის თაობაზე“, რომელშიც წამოჭრილია ქართული ენის „უუსრულებსი და უკილო“ ლექსიკონის შედგენის საკითხი. ამ აზრს „ივერიის“ 1888 წლის 21 ივლისის მოწინავე სტატიით გამოეხმაურა ა. სარაჯიშვილი (გაჩეჩილაძე 1959: 197).

იწყება კლასიკური ლექსიკოგრაფიული ნაშრომების გამოცემა: 1873 წ. დაიბეჭდა რ. ერისთავის ლათინურ-რუსულ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი, რომლის შევსებული რედაქციაც შეცვლილი სახელწოდებით „მოკლე ქართულ-რუსულ-ლათინური ლექსიკონი მცენარეთა, ცხოველთა და ლითონთა სამეფოებიდან“ 1884 წელს გამოვიდა; ამავე წელს რ. ერისთავის რედაქტორობით დაიბეჭდა სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა“; 1890 წელს დამთავრდა დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსული ლექსიკონის სრული გამოცემა (12 წლის შემდეგ მისი გასრულებიდან; ლექსიკონი ნაკვეთებად იბეჭდებოდა, ალბათ, ამიტომაც გამოცემისთანავე მოძველებული აღმოჩნდა და მოწინავე საზოგადოების წინაშე დაისვა მისი ხელმეორედ გამოცემის საკითხი („ივერია“ 1897, N 118: 2); 1896 წელს კონსტანტინე ყიფიანის რედაქტორობით დაიბეჭდა „რუსულ-ქართული ლექსიკონი ასტრონომიისა, ზოოლოგიისა, მინერალოგიისა და სხვადასხვა ტერმინებისა და ტექნიკური სიტყვებისა“; სამეცნიერო ლიტერატურაში ასევე ცნობილია ლ. აღნიაშვილის, თ. სახოკიას რუსულ-ქართული ლექსიკონებისა და კ. ბაღაშვილის ქართულ-რუსული სასკოლო ლექსიკონის შესახებ (გაჩეჩილაძე 1959: 202).

აქტიურდება დარგობრივ ტერმინოლოგიაზე მუშაობა. პრესის ფურცლებიდან საზოგადოებას მოუწოდებენ, მონაწილეობა მიიღონ სპეციალური ლექსიკის შეკრებაში („დროება“ 1882, N 225: 2-3). იწყება არითმეტიკის, ფიზიკის, გრამატიკის, მოგვიანებით – მემცენარეობის, მესაქონლების, მეფუტკრეობისა და სხვა დარგების ტერმინთა საჯარო განხილვა და პრესაში გამოქვეყნება („შრომა“ 1882, N 46: 3; „დროება“ 1882, N 225: 2-3; N 254: 1-3; N 258: 2; 1885, N187: 2-3; „მოსავალი“, 1911, N 9: 13...), რასაც მოსდევს პირველი სახელმძღვანელოების გამოცემა (ვაშაკიძე 2009: 111). როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნავენ, აღნიშნული პერიოდის ორიგინალურ თუ თარგმნილ სახელმძღვანელოებში გამოყენებულ ტერმინებს ავტორთაგან უფრო შემოქმედებითი მიდგომის კვალი ეტყობა სისტემატიზებული ტერმინოლოგიის არარსებობის გამო (ღვინაძე 1984: 28).

საგაზეთო პუბლიკაციებში საგანგებოდ არის განხილული ტერმინოლოგიაზე მუშაობასთან დაკავშირებული ორგანიზაციული საკითხები, კერძოდ: უნდა აღკვეთილიყო *საერთო აზრის გაუთვალისწინებლობა* – „მარტო თავის ქეიფზე“ მუშაობა ტერმინოლოგიაში; პასუხისმგებლობა უნდა ეტვირთა სპეციალურ კრებებსა და ლიტერატურათა ამხანაგობებს – მოეწვიათ *პროფესიული განათლების მქონე და სამწერლობო ენას დაუფლებული პირები*, ხალხური ენის, ძველი ტერმინების მცოდნეები, რომლებიც ითავებდნენ საჭირო მასალის შეკრებასა და დადგენას („დროება“ 1882, N 258: 2; „კვალი“ 1893, N 22: 14; ასევე „განათლება“ 1914, N 6: 469 და სხვ.); ტერმინოლოგიური მუშაობისათვის „წინდაწინვე განსაზღვრული“ დაწვრილებითი *პროგრამისა და გეგმის* აუცილებლობაზე მიუთითებენ: დიმიტრი ყიფიანი თავის გრამატიკაში (ყიფიანი 1882: 62-63), სილოვან ხუნდაძე – წერილში „ქართული ლექსიკონი“ (ხუნდაძე 1895: 5), „განდევილი“ – „მცირე შენიშვნაში“ („ივერია“ 1897, N 124: 3), იხ. ასევე „ცნობის ფურცელი“ 1897, N 226 (გაჩეჩილაძე 1959: 199).

საპროგრამო მნიშვნელობისაა ვ. ღამბაშიძის წერილი „ზოგიერთი მოსაზრებანი ქართული ენის სამეცნიერო ტერმინების შეკრების შესახებ და სამეცნიერო ტერმინოლოგიის ლექსიკონის შედგენის გეგმა“, რომელშიც ერთგვარად თავმოყრილია ტერმინთშემოქმედებისათვის საშური ამოცანები, კერძოდ:

ა) ტერმინოლოგიურ ძიებებს უნდა მისცემოდა საყოველთაო ხასიათი, რაც გამოიხატებოდა „შრომის დანაწილებასა და საზოგადო მა-

ლების დახმარებაში“;

ბ) უნდა შეეკრიბათ ძველი („წინად შემოღებული“) სიტყვები, რათა არ დარჩენილიყო „არხივებში ხავსმოდებულ“ სიტყვებად;

გ) შეედგინათ სამეცნიერო-ტერმინოლოგიური ლექსიკონები – თემატურად დაეყოთ მოძიებული მასალა, რომ დაბეჭდილიყო „დალაგებულ შეჯგუფულად და სახელმძღვანელოდ მოსამარჯვებლად“ („მწყემსი“ 1892, N 15-16: 10-12).

წერილის ავტორის პოზიციას ავითარებენ: მოსე ჯანაშვილი წერილში „ქართველები და ქართული ენა“, რომელშიც გადაუდებელ ამოცანად არის დასახული ქართული ლექსიკოლოგიური მასალის შეკრება, აღნუსხვა და შესწავლა მეცნიერული მიზნებისათვის (ჯანაშვილი 1895:1-2) და პეტრე მირიანაშვილი წერილში „ქართული სიტყვის მოყვარეთა მიმართ“, რომელშიც დაზუსტებულია ტერმინოლოგიის ლექსიკური ბაზის შევსებისათვის აუცილებელი წყაროები: 1. ხალხის ცოცხალი მეტყველება; 2. ნაბეჭდი ჟურნალ-გაზეთები და წიგნები; 3. ძველი ხელნაწერები („ივერია“ 1900, N78: 2). პ. მირიანაშვილის წერილის კვალდაკვალ, „ივერიის“ 1900 წლის სხვადასხვა ნომერში, ახალი სალექსიკონო მასალები წარადგინეს: თედო რაზიკაშვილმა, ლადო ბზვანელმა (ვლადიმერ ნაცვლიშვილმა), ნიკო აბდუშელიშვილმა და სხვებმა (გაჩეჩილაძე 1959: 210).

ამჟამად, რომ ძველი მწიგნობრული ტრადიციის ანალოგიურად (მელიქიშვილი 1988: 133), ყურადღება ექცევა, ერთი მხრივ, *ხალხური მეტყველებიდან მომდინარე მასალას*¹, ხოლო, მეორე მხრივ, *ძველ სამეცნიერო ტერმინებს*, როგორც სპეციალური ლექსიკის შევსებისა და დაზუსტების წყაროს:

ი. ჭავჭავაძის წერილებში, რომლებიც მევენახეობა-მეღვინეობას ეხება, გამოიყოფა მთელი ჯგუფი ხალხური სასაუბრო კილოდან მომდინარე სიტყვებისა თუ შესიტყვებებისა, რომლებიც დღეს ტერმინოლოგიური ღირებულებისაა: *უკლერტო ჭაჭა, მშრალი და სველი ჭაჭა, ჩუმი დუღილი, დახურული და ახდილი დუღილი, მცქრალი ღვინო, ჭყაპურტა ღვინო//ჩიხირი, მოჭირებული ფერი, ხაშმის ჭია, ბოგანა ჭია* და სხვ. (ჭავჭავაძე, 1955-ა: 93-153); მათგან ზოგიერთი დღეს იშვიათად

¹ ეს საკითხი ასევე მჭიდროდ უკავშირდება ენის დემოკრატიზაციის პრობლემას, რომელიც გააქტიურდა 60-იან წლებში „მამათა“ და „შვილთა“ შორის გამართულ პოლემიკაში.

დასტურდება ცოცხალ მეტყველებაში, ასევე – დიალექტურ ტექსტებსა და ლექსიკონებში; ამდენად, თვალსაჩინოა მათი მნიშვნელობა ხალხის სასაუბრო კილოდან მომდინარე ლექსიკური მარაგის შევსებისა და დაზუსტებისათვისაც. იგივე ითქმის სიტყვაზე *საშაბათო* (= ნახევარი დღიური სახნავი), რომელიც ილიას მთის მეტყველებაში მოუპიებია და გამოუყენებია გერმანული *morgen*-ის (= დილის სახნავი (შუადღემდე) შესატყვისად (ჭავჭავაძე 1956:123).

არანაკლებ საყურადღებოა იაკობ გოგებაშვილის ტერმინოლოგიური მუშაობა; მაგ., მისი წერილი „სამი ტერმინი“, რომელიც „ივერიის“ 1898 წლის N 71-ში დაიბეჭდა (გოგებაშვილი 1990: 524), არის პასუხი მათთვის, ვინც ქართულ ენას სიღარიბეში სდებდა ბრალს. ავტორი დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში წარმოდგენილი სამი რუსული სინონიმური ტერმინისათვის (*Водопад*, *Пороги*, *Каскад*) გვთავაზობს „მოზაასეთაგან“ მოძიებულ ათამდე ხალხური შესატყვისიდან შერჩეულ ვარიანტებს (ჩახრიალა / წყალტეხილი, ჩანჩქერი, საჩქეფი):

Водопад – უნდა ითარგმნებოდეს... ტერმინით *ჩახრიალა*, რომელიც იხმარება მთელ ქართლ-კახეთში, *Пороги* – *ჩანჩქერი* (წყალი მიჩანჩქარებსო, ამბობენ აქეთ საქართველოში, როცა მდინარე გადადის ქვებზედ), *Каскад* – საჩქეფი, რადგან მთაში ამ სახელს ეძახიან პატარა ნაკადულებს, რომელნიც ზევით მაღლობიდან ქვემოთ ღელეში პირდაპირ ჩაშხივიან, ჰჩქეფენ. შეიძლება და კარგიც იქნება, თუ მთავარ-ტერმინებთან ვიხმართ, როგორც სინონიმებს, *ადგილობრივ სიტყვებსაც* (ხაზი ჩვენია – ი.ვ.) ამ სახით: ჩახრიალა ანუ *წყალტეხილი* და სხვანი“ (გოგებაშვილი 1990: 474; ვაშაკიძე 2009: 123-125).

სილოვან ხუნდაძის წერილში „ქართული ლექსიკონი“ ასევე ხაზგასმულია ხალხის მეტყველებაში შემონახული დიალექტური მასალის მნიშვნელობა ტერმინოლოგიაში არსებული ხარვეზის შევსებისა და უცხოენოვანი სამეცნიერო ლიტერატურის სიზუსტით გადმოღებასთან დაკავშირებით: „ვისაც ჩვენ ლექსიკონთან საქმე ჰქონია, ყველა დარწმუნებულია, რომ იმას დიდი შემუშავება და შევსება ჰჭირდება ხალხის ცოცხალი სიტყვებით. განსაკუთრებით ბოტანიკურ-ზოოლოგიური. მათი ნაწილი მეტათ ღარიბია და გამოურკვეველი. ბევრი იმისთანა მცნებათა გამოძახატველი სიტყვები არ არის შეტანილი ჩვენს ლექსიკონში, რომელიც აუცილებლად საჭიროა ჩვენივე სათარგნი ლიტერატურისათვის და რაცა გაამდიდრებს ჩვენს ენას...“ („კვალი“

1895, N 8: 5).

ამავე თემას ეხმიანება ა. წერეთლის წერილი: „ზეპირსიტყვაობის გამო“, რომელიც „აკაკის კრებულში“ დაიბეჭდა 1897 წელს (წერეთელი 1990: 526); ავტორი მსჯელობს ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში დაცული ლექსიკური მასალის ტერმინოლოგიურ ღირებულებაზე, რომ მისი საშუალებით შესაძლებელი იყო ლექსიკონების შედგენა როგორც „საზოგადოისი, ისე კერძოთ ზოოლოგიურის, ბოტანიკურის, მინერალოგიურის და სხვ. (წერეთელი 1990: 152)¹.

შენიშვნა: მოწინავე საზოგადოების მხრიდან დიდი ინტერესის მიუხედავად, დიდხანს ვერ გადაიჭრა ხალხურ მეტყველებაში დაცული ლექსიკის მოძიება-შესწავლისა და მეცნიერული დანიშნულებით გამოყენების საკითხი, რომელსაც მოგვიანებით მთავარ ამოცანად უსახავს ქართულ ლექსიკოგრაფიას მწერალი კ. გამსახურდია თავის „ლექსიკოგრაფიულ შენიშვნებში“ (გამსახურდია 1985: 107-108).

დიალექტური ლექსიკის გააქტიურების მცდელობამ დღის წესრიგში დასვა სინონიმურ ფორმათა დადგენის, ენის ნორმირებისა და საორიენტაციო დიალექტების გამიჯვნის საკითხები. XIX საუკუნის II ნახევრის პრესაში აშკარად იგრძნობა მოწინავე საზოგადოების მზარდი ინტერესი „წმინდად შენახული ქართულისადმი“, რაც ცალკეული კილოური მეტყველების წინ წამოწევაში გამოიხატება, იქნება ეს იმერული (ს. ხუნდაძე), მოხეური (ვაჟა-ფშაველა), მესხური (პ.მირიანაშვილი) თუ სხვა (მიძიგური 1957). ამ თვალსაზრისით, საყურადღებოა მოგვიანებით გრ. ყიფშიძესა და ს. ხუნდაძეს შორის გამართული პოლემიკა ჟურნალ „განათლების“ ფურცლებზე („განათლება“ 1911, N 8: 499; N 9: 566).

მოწინავე საზოგადოება ასევე აცნობიერებს ქართველი ერის „კეთილდღეობის“ ხანაში შექმნილი სპეციალური ლექსიკის მნიშვნელობას ტერმინოლოგიური მუშაობის შემდგომი წარმართვისათვის („შრომა“ 1882, N 45: 3); მაგ., ილია ჭავჭავაძე ერთ-ერთი პირველი მიმართავს საზოგადოების ყურადღებას ეკლესია-მონასტრებში არსებული წიგნებისა და ხელნაწერებისკენ, რომლებიც, გამოუქვეყნებლობის გამო თანდათან ფუჭდებოდა და იკარგებოდა (ჭავჭავაძე 1987: 170). მის წერილში „საქართველოს ძველი ისტორიისა და მწერლობის განძი“ (დაიბეჭდა „ივერიის“ 1886 წლის N 159-ში) დასმულია ძველი

¹ ანალოგიურად არის საკითხი შეფასებული სხვა პერიოდულ გამოცემებშიც („დროება“ 1882, N 258: 2; „კვალი“ 1893, N 22: 14; „განათლება“ 1914, N6: 469...).

ხელნაწერების შეკრებისა და კატალოგიზაციის საკითხი, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო მათი პრესაში გამოქვეყნება–გადარჩენა და სამეცნიერო დანიშნულებით გამოყენება; ამ საქმეში პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა მთელ საზოგადოებას – როგორც სამღვდლო პირთ, ისე „ერისკაცთ“ (ჭავჭავაძე 1987: 101). ამავე კუთხით, საყურადღებოა ი. ჭავჭავაძის ქაღალდებში მოპოვებული სიები საღმრთო წერილისა თუ სხვა სახის თხზულებებიდან ამოწერილი სიტყვებისა და გამოთქმებისა (გრ. ყიფშიძის მოგონება; იხ. ილია 1987: 80); მას შეუდგენია ქართული ენის ლექსიკონი, რომლისთვისაც მასალა ამოუწერია ბიბლიური და შუა საუკუნეების საერო მწერლობის ტექსტებიდან¹. ძველი ტერმინები ასევე დასტურდება ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ წერილებშიც (შაბი, რკინის არჯაპი, კირი, ცილა, მარმარილო, ალისარჩული, ხელი-სუფალი, ხელისუფლება, ხიზანი, ღალა, კულუხი, კვამლი, საკომლო, სახასო, საქვრივო და სხვ.).

ძველ ხელნაწერთა მოძიება-შესწავლისკენ არის მიმართული „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ საქმიანობა. ამასთან დაკავშირებით გაზეთი „ივერია“ აუწყებდა საზოგადოებას, რომ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნთსაცავში დაცულ ხელნაწერ თხზულებებში გაბნეული იყო მეცნიერების ამა თუ იმ დარგის ტერმინოლოგიური მასალა, „ლამაზისა და გასაგების ენით დაწერილი“, რომელიც სათანადო დამუშავებას საჭიროებდა („ივერია“ 1902, N 115: 1).

ძველი სამეცნიერო ტერმინების, ზოგადად, ქართული ენობრივი მასალის უცოდინრობამ თუ გაუთვალისწინებლობამ გარკვეული ასახვა პოვა თარგმანების ენაში; მაგ.:

- გაჩნდა უცხოენოვანი ფსიქოლოგიური მოდელის მიხედვით შემუშავებული ტერმინი *ცილოგვარი ნივთიერება* – Белковое вещество („სასოფლო გაზეთი“ 1871, N 9: 5); შდრ.: ცილა (ს. ს. ორბელიანი 1966: 336; ჩუბინაშვილი 1961: 435; ჩუბინაშვილი 1984: 1594);
- გაფართოვდა სიტყვის მნიშვნელობა: *თეთრეული* – რძის

¹ ლექსიკონი დაცულია აკად. კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში; შეისწავლა და გამოაქვეყნა შ. ძიძიგურმა (ძიძიგური 1957, N10); აქ მასალა არის როგორც განმარტებითი, ასევე ქართულ-რუსული ლექსიკონისათვის. ქართულ-სვანური საერთო ძირის სიტყვები ილიას მითითებით ბესო ნიჟარაძეს მოუძიებია. დღეისათვის ეს მასალა გამოცემულია (ნიჟარაძე 2007).

პროდუქტის აღმნიშვნელი სიტყვა (ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა 1984: 246) იქცა რუსული Белье -ს შესატყვისად („გუთნისდედა“ 1875, N 7: 2);

- შემუშავდა არამართლზომიერი ფორმა: *მართლიერება*; შდრ.: *სამართალი* (მირიანაშვილი 1888: 3);
- განვითარდა ჭარბი სინონიმია; შდრ.: *ქვეშევრდომი* (Подданный) – *ყმა* („გუთნისდედა“ 1873, N 16: 2) (ვაშაკიძე 2009: 119-120) და სხვ.

დასკვნა

ამგვარად, XIX საუკუნის II ნახევრის ქართული პერიოდული გამოცემები უდავოდ, მნიშვნელოვანი წყაროა სამეცნიერო ენის ქმნადობის ისტორიისათვის. ეს პერიოდი აღინიშნება ტერმინოლოგიური მუშაობის აღმავლობით, როდესაც მოწინავე საზოგადოების ძალისხმევის შედეგად აღდგა ქვეყნის პოლიტიკური ბედუკუღმართობით შეწყვეტილი მწიგნობრული ტრადიციები.

პირველად სწორედ ქართული პრესის ფურცლებზე ყალიბდება სამეცნიერო ცნებათა ზუსტი შესატყვისების საწარმოებელი მექანიზმი, რომელიც მიზნად ისახავს ორ მთავარ მიმართულებას, კერძოდ, საფუძვლიანად იქნეს შესწავლილი:

1. თვითონ საგანი თავისი შინაგანი თუ გარეგანი მახასიათებლებით;

2. სამწიგნობრო ენა თავისი დიალექტური, არქაული თუ თანამედროვე ქვესისტემებით.

პუბლიკაციების თემატიკიდან გამომდინარე, კურსი, რომელიც ითვალისწინებდა, ერთი მხრივ, ტერმინთშემოქმედების მეთოდოლოგიის განვითარებას, ხოლო, მეორე მხრივ, საზოგადოების სწორმეტყველებაზე ზემოქმედებას, დღესაც არ კარგავს აქტუალობას და კარგი მეგზურია თანამედროვე სამეცნიერო-პოპულარული გამოცემებისათვის.

ლიტერატურა

გამსახურდია 1985 – კონსტანტინე გამსახურდია, *თხზულებათა სრული კრებული*, ტ. VIII, თბილისი.

გაჩეჩილაძე 1959 – პოლიევქტ გაჩეჩილაძე, ქართული ლექსი-კოგრაფია-ლექსიკოლოგიის ისტორიისათვის (მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრისა და მეოცე საუკუნის ქართული პრესის მასალების მიხედვით), *იკე*, ტ. XI, თბილისი.

გოგებაშვილი 1990 – იაკობ გოგებაშვილი, *რჩეული თხზულებანი ხუთ ტომად*, ტ. V, თბილისი.

ერისთავი 1884 – რაფიელ ერისთავი, ქართული ლექსიკონი, შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანისგან, თბილისი.

ვაშაკიძე 2009 – იამზე ვაშაკიძე, ტერმინთშემოქმედების პრინციპები XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში.

ილია 1987 – ილია, მოგონებები გარდასულ დღეთა, თბილისი.

მელიქიშვილი 1988 – დამანა მელიქიშვილი, გელათის სალიტერატურო სკოლა (XI-XII სს.) და ქართული ფილოსოფიური ენის ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზები, სადოქტორო დისერტაცია, თბილისი.

მირიანაშვილი 1888 – პეტრე მირიანაშვილი, საერო ენა და სათემო კილო, *ივერია*, N 180.

ნიკოლაძე 1950 – რუსუდან ნიკოლაძე, პროფ. ვ. პეტრიაშვილი და თერგდალეულები", კრებული „ვასილ პეტრიაშვილი“, თბილისი.

ნიჟარაძე 2007 – ბესარიონ ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, ბალსზემოური დიალექტი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა

ორბელიანი 1966 – სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, IV,2, თბილისი.

პეტრიაშვილი 1895 – ვასილ პეტრიაშვილი, ღვინის დაყენება, „სასოფლო გაზეთი“, 1870, N 9, 13; 1871, N 9.

ღვინაძე 1984 – პეტრე ღვინაძე, პირველი ქართული სახელმძღვანელოები მათემატიკაში, თბილისი.

ყიფიანი 1882 – დიმიტრი ყიფიანი, ქართული გრამატიკა სხარტულად დაწერილი მამისაგან შვილებისათვის, სანკტ-პეტერბურგი.

ჩუბინაშვილი 1961 – ნიკო ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბილისი.

ჩუბინაშვილი 1984 – დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი.

ძიძიგური 1957 – შოთა ძიძიგური, ილია ჭავჭავაძე, სალექსიკონო მასალა, *მნათობი*, N 10.

წერეთელი 1990 – აკაკი წერეთელი, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. IV.

ჭავჭავაძე 1953 – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქციით, ტ. III, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1955 – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქციით, ტ. IV, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1955-ა – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქციით, ტ. V, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1956 – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქციით, ტ. VI, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1956-ა – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქციით, ტ. VII, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1986 – ილია ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, ტ. III, 1986, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1987 – ილია ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, ტ. IV, თბილისი.

ჭავჭავაძე 1991 – ილია ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, ტ. V, თბილისი.

ხუნდაძე 1886 – სილოვან ხუნდაძე, „გაზეთი „ივერია“ და მისი ენა“, „თეატრი“, N13.

ხუციშვილი 1955 – სოლომონ ხუციშვილი (რედ.), ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის, ქრესტომათია, I, თბილისი.

ჯანაშვილი 1895 – მოსე ჯანაშვილი, „ქართველები და ქართული ენა“, „ივერია“, N206: 1-2.

Iamze Vashakidze

Caucasus University, Georgia

iamzevashakidze@gmail.com

Keywords: Terminology, Georgian Terminology in 19th Century, The Georgian Press of 19th Century.

The Georgian Press in the Second Half of the 19th Century on Georgian Terminology Work

Summary

The national liberation movement against the policy of Russification became more active in the second half of the 19th century. Against this backdrop, the literary language captured the attention of progressive society, particularly such landmark issues as standardization of the literary language, defining the style of orientation and the attitude towards foreign words, and so on. In the given conditions of strict censorship of anti-state politics, these topics could only be discussed in those Georgian periodicals that had undertaken the responsibility of saving, preserving and developing the literary language.

For the first time there appeared on the pages of the Georgian newspapers the principles for determining the exact correspondences for scientific concepts, which had to be studied in two main directions:

1. The object itself with its internal and external characteristics;
2. Literary language with its dialectal, archaic and modern subsystems.

There is no doubt that the periodical publications of the second half of the 19th century are important sources for the history of the creation of the Georgian scientific language. Judging from the topics covered in these publications, the course which they envisaged, on one hand, developed the methodology of the term creation process and, on the other hand, had an influence on the accuracy of speech in society. Thus, these publications are still relevant today and indicate the correct orientation for modern scientific and popular publications.